

Удуртулганың стилин сайыраңгайжыдар

(Тоюу районунуң отчёт-соңгулдалыг партия хуралындан)

Отчёт-соңгулдалыг партия хуралында СЭКП райкомунун ажылдын дугайында илеткели район секретары эш Н. Тембрек кылган.

Илеткели болган хуралга санаа берген коммунистер районунуң партия организациязының ажал-чоруулазын шиттирлеттинген соңгулдаларга улаңдыр талазы-биле тодаргай санааларын бергенер.

Районунуң ажал-агымдыда кол черин аныгы ажыл ээлеп турар. Кошкарларын болган колхозчуларын аныгыдан ап турар орудалар чыл келген турумда чылгын чок өзүп турар. Аныгы тывыш ажылдыга чедип алган бедик көргүзүлгө дөш Тоюунуң колхозтары СССР-ниң улус ажал-агымдыг чедикшиктеринин дегелдезинге бо чылын база киришкен. Мурнакчы ачылар Д. Эрестол, В. Дажырган, Б. Серен, А. Мырала, О. Мерген, А. Дажы-Серен, А. Шүтүге болган оон-да өскөдөр алу тывыштын талазы-биле алган хүдөөлөгөрин үндөт катал ажып күтүскенер. Иңдыг болза-да өрткөн адымын сеозунда алу тывыштын планын район сав-даа, шынар-даа талазы-биле күтүскенер. Өрткөн сеозда дининиң доар болганы маңа хамарылгалыг дөри шын-на. Иңдыг турбже, ол чутула херекте бар аргаларын болган тураларын чедип ачылгавалын хурал дегелдеген. Олу тывыштын планын күтүскенерге уагу рольду ян тывыш ойнап турары билингер. Иңдыг болза-да аныгынын массалыг хевир болуп дини-өөнөшүн, ол шынар өлүктө өлүктө тыварын чедип үлөөлөй келген.

Аныгы ажылдын улам ийи хөгжүдериң перспективниң айтырлары шиттирлеттинген турар. Оларга хамыктын мурунда кол-кол аныгы участоттарыга баазалар тургузары хамарыг. Ол айтырларын шиттирлөөрү ачыларга чыгыс оран-сууру хандыр болган өлүктү соок черге калдыр, оң уламдан алу күтүш шыннын баксырадыр чорукту болдырыс аргам боор. Баргузунд өш шынарлыг уагу өрткөтү кара шиттерин өстүрө хемчегерин азырын чокку үдө шиттирлөөрүн хурал дегелдеген. Алар турар кол черлерге минералдыг хемчегер болган ситен кезин бедик талазы-биле хемчегерин партия райком, райүүкөөк, белеткеп кентерин болган колхозтар баштаар черлерин албайн турар. Оң түнелинде белеткеп кентерин оң хемчегерге көрдүнгөн ачка-херекти ачылгавайн турар.

Райүүкөөкүнүң болган белеткеп кентеринин аныгы талазы-биле тускай өртемниң аныгы ажылдын талазы-биле кандыг-даа хемчегерин албайн, чүтле салып ап, район төвүндө олуруп турарын хурал шыгыш бүүрү шапка.

Күрүнеге аныгыг ажал кылбайн хуузада анал, балытпал, оң хей олча ажал чыл байып турар кижилер-биле хей-нигичи демедали өшө анык тургустунган.

Мал ажылы районунуң ажал-агымдыг чутула адырларын бирөөн апарган. Оң баш саны өзүп, орудалыг чору бедип турар. Илангы сөөлү чедип чылдың дургузунда өш бүдүрөй 10 катал, сүт бүдүрөй—8 катал, дүк бүдүрөй—5 катал өскөн. Эйте болган сүтке район бодуңу херектелиң хандыр болуп апарган.

Мал ажылдыга мурунчы дуржулганы непередир талазы-биле районунуң партия организациязы чедип чылдың ийги чылдыга чыгыс ажылдарын кылган. Илангы Рязань областың партия организациязын дуржулганын ажалдар дугайында айтырларын райкомунуң пленумунда чутулашкан. Мал ажылдыга мурунчы дуржулганы хандыр непередир талазы-биле «Совет Тыва» колхозунуң баштаар чери болган партия организациязы тодаргай хемчегерин алган. Оң түнелинде бызааларын инектерге чыгыштырыс өскөдөр болган инектерин баглабайн савар депшил-

теги аргаларын ажалдарын боттанган. Чамды хемчегерин «Май Бири» колхоз база ботландырган.

Күрүнеге мал ажылдын продуктуларын саварын, малга хемчегерин белеткөөрүн талазы-биле районунуң колхозтары өш көргүзүлгө чедип алган. Сентябрь 20-де байдал-биле алдыга ситен белеткөөрүн планы 110,6 хуу, силос салырын— 109,9 хуу, ол ичинде күрүнеге дүк савар талазы-биле социалист хүдөөлө 120 хуу күтүскенер. Эйт, өш савар талазы-биле хүдөөлөгөрин күтүскенер темпиз багай өшө чоруп турар. Сес айлар дургузунда инек бүрүзүң районга ийитини-биле 1200 кг сүтү салган. Мурнакчы савачи Баран Хувааска 8 ай ийитин инек бүрүзүңдө ортумза-биле 1507 кг сүтү салган. Хойну Кол Шикит 330 хойдан 360 хураганын бо чылын алган. Мал ажылдыга ол ийишк мурунчылар районунуң колхозтарында өзүп турар.

Мал ажылдыга чамдыг чедикшиктер-биле хемчегерин ач-даа уагу хемчегерин бары илеткели болган санаа берген эштер дегелдеген.

— Мал ажылдыга уагу хемчегерин бирөөн — хей күш негеттер ачмадарың механистаттын маанында — деп «Май Бири» колхозту дарганың оракачмы эш Шырыпчык чутулашкан. — Илангы малга хемчегерин, сүт саарын, мал чедип белеткөөрүн хей-биле кылдып турар. Бо айтырларын шиттирлөөрү талазы-биле өрткөн отчёт-соңгулдалыг хуралдын шиттири күтүскенер.

Бүдүрүп үндүргөн продуктуларын бот-үнес ач-даа уагу. Малды тарып боозадыр ажал колхозтарда мынчага чедип боттанган. Районунуң ийде ажал-агым инспекциязы, оң тускай өртемниң фериаларга барбайн турар.

— Инспекция начальниг эш Кудрин бо чылын «Совет Тыва» колхозту хаван фермазыга көчүлбөн — деп, колхозчу эш Самылык чутулашкан. — Мен мында хаван ажаап турар мен. Бо аразында 18 хаван оодлары хораан. Оң чылдаганын бешин тодаратпаш. Иңдыг болганда инспекция чери чүтү кылып турары — деп өштүг негелдени ол кылган.

Отчёт-соңгулдалыг партия хуралды коммунистер СЭКП райкомунуң бирөөнүн, райкомунуң бири секретары эш Тембректин, райүүкөөкүнүң ажалын стилинде уагу хемчегерин илереткен.

— Райкомунуң ажалдыга кол хемчегерин бирөөн болза оң кижилер-биле, кадрлар-биле багай ажалдап турарында — деп коммунист эш Тамдын-оол чутулашкан. Партия ажалын оң чутула участотунда ажал-херекти байламы мурунку чылдардан экижер туржу, хаван басыраан дөриң ол тодаргай хемчегер-биле бедитпашан. Чутула — айтырларын шиттирлөөрде чүтле дөрига азы районунуң учурту ажалдычлары аразында чутулашкып каар боорун башка, партия активниң, бүдүрүлгенин азы-бүрү участоттарында ажалдап турар кижилерин санал-оалын, оларын бодаларын өрөшн көрөйн турар. Райкомунуң бири секретары эш Тембрек болган өшкө-да харымсалгалыг ажалдычлар фермаларга, бүдүрүлгө черлеринге, бригадаларга барбайн келген болган мында ажал-херекти шиттирчир кербестер. Олар колхоз өшөгине чедип, ол-ла хүн өзөп чынып турар. Эш Тембрек айтырлар шиттирлөөрде принцип чок чорукту болдуруп, шүшпөң ажалдап турар.

Райком секретары эш Тембрек болган райүүкөөкүң дарганы эш Сенли олар каймы-даа ажалдычларга негелде чок. Илангы эш Сенли бо чылын партияның дөш школында өскөдөр дужаап чоруп турган, келген доран шылооп чоруткан. Ол үдө райүүкөөкүнүң аппаратында күш-ажылдын савыга-чуруму судулашкан. Райүүкөөкүнүң дарганын күдөөлөгөн күдөөн турган эш Бурин боду ажалга өшкөп көп турган фактыларын санап берген эштер илеткеген. Райүүкөөкүнүң культура кидиниң өрөгөкчиз эш Акулов күтүкү ажалдычларга өздөк өшө чоруп көргүзүп, ажалга чүтле чыгыр, дужаар чорукту колдыдып турар.

— Район төвү колхозчу суураарга үлөгер-чикер болуудан туржук, хаван олардан иракта хождал калган — деп, коммунист эш Шогжаа чутулашкан. Суураа чунар бажын чок. Электрия станцияны догтамаал ажалдык турар. Иңдыг байдал кезекчи эшөгине школын ажалдарына бердөөшкөөрүн болганчок-ла тургустуу турар.

СЭКП райкомунуң бири организасти пленумундан партиянын Тоюу райкомунуң бири секретары эш Тембрек, ийги секретары эш Сирия-оолду сооган.

Д. БЕГИ, «Шинин» тускай корреспонденти.

Район өмөөлөгөрин ажалдычларды чонга өшгү-өлдөк өшө чорукту болдуруп, ирак черлерде ажалдап турар инектерге, малчынарга өшөгине дууламчымы көргүспөй, өшөгине санитария машинамы багытлавын, диттанарына ажалдап турган фактыларын эш Совайбан илереткен.

— Партия райкомунуң комсомол ажалдыга удурутулганы болган дууламчымы кошкаткан. ВЛКСМ райкомунуң секретары эш Магкис колхозтарга комсомол организацияларын секретарыларын бешин танымас, аныктар база оңу танымас — деп коммунист эш Совайбан шүтүмчүлөн.

— Кадрлар-биле ажалдыг хемчегерин херечилеп турар факт болза, районунуң үлөтүр комбинатында болган септелге-туугу кентеринде директорларын үргүзүп солчун турары болур — деп, райпо дарганы эш Дорфеев чутулашкан. Райүүкөтүр комбинаты бүдүрүлгө планын үргүзүп күтүскенер турар. Септелге-туугу кентерин бо чылын чангыс-даа дөрбөлчүн метр чуртталга шөлүн ажалдап килрбөн.

Тоюу районунуң девискөриңде ийи уагу бүдүрүлгө чери — Систыг Хемнин маш ажал-агым болган Хамаарада аныгы тывыш чери турар турар. Ол бүдүрүлгө черлерин ажал-чорудулазын СЭКП райкомунуң сула удурутту турар. Оң түнелинде ол бүдүрүлгөлөрдө масса-политиктиг ажал күдү деннеде турар турар. Ол бүдүрүлгөлөрдө күш-ажылдын савыга-чуруму кошкак, арагалаар, прогудалар чоруктар хей. Маш ажал-агым чери продукция бүдүрүп үндүрерин ийити-даа, бараанында продукция талазы-биле ажал күтүскөчөк чок. Кызыл хоорайнын тууларынга ийи салдык чедиреринин планын иракта-ла күтүскөйн турар. Аныгы тывыш чери ач-даа орулга чок ажалдап турар.

Шиниң бөлүгүндө болган Ойнаа бүдүрүлгөсүндө масса-политиктиг ажалды багай тургустуу коммунистер эштер Карчыма болган Зайцев олар чутулашкан.

— Ойнаа бүдүрүлгөсүндө колдууна старорерлер ажалдап турар. Баштаар черин хуралдык мени, чангыс коммунист бешин олурштурбайн түдүрүп чорудулар таварылгалар бешин турган. Бисте кадыг-даа политисалыг ажал чок — деп, эш Зайцев чутулашкан.

— Район төвү колхозчу суураарга үлөгер-чикер болуудан туржук, хаван олардан иракта хождал калган — деп, коммунист эш Шогжаа чутулашкан. Суураа чунар бажын чок. Электрия станцияны догтамаал ажалдык турар. Иңдыг байдал кезекчи эшөгине школын ажалдарына бердөөшкөөрүн болганчок-ла тургустуу турар.

СЭКП райкомунуң бири организасти пленумундан партиянын Тоюу райкомунуң бири секретары эш Тембрек, ийги секретары эш Сирия-оолду сооган.

Д. БЕГИ, «Шинин» тускай корреспонденти.

Днепропетровск область Днепропетровскының комм-хемиктиг заводу коммунист күш-ажылдын коллективин. Ол ай сайында-ла оналгаларын ажып күтүскөн турар. Ол чедикшиктер бүгү-ле ажалдычларын, техниктерин, инженерлерин кызымаккай күш-ажылды-биле болган кол хемчегерин бүдүрүлгө чорудуларын автоматизацияны болгаш механизацияны белдик деннеде-биле чедип алдынып турар.

ОБЛАСТА МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫН САДЫП АЛЫР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧЫЛ ХҮЛӨӨЛӨГӨРИНИҢ КҮҮСЕТТИНИҢ ТУРАРЫ (1960 чылдың октябрь 1-де, хуу-була)

Районнар	Дүк	Сүт	Эйт
Тоюу	120,0	93,8	75,9
Эрин	105,1	96,4	89,2
Чаз-Хөл	104,8	78,8	57,9
Каз-Хем	103,2	86,9	62,9
Чөөн-Хемчик	101,4	89,9	65,5
Өвүр	101,3	96,1	71,6
Тес-Хем	100,6	68,3	80,0
Бай-Тайга	100,4	95,2	85,5
Сүт-Хөл	98,8	63,8	61,7
Танды	89,4	73,5	58,8
Улуг-Хем	85,2	72,1	70,5
Барымы-Хемчик	80,3	80,6	82,1
Хий-Хем	77,2	73,2	64,9

Оң иштинде совхозтар:
«Кызыл партизан» 98,2 96,6 58,5
«Тиледеге» 96,7 86,4 47,6
«Энегес» 85,7 65,7 32,2
«УТКА 25 чылы» 78,3 74,4 64,1
«Өвөк» 76,7 78,2 49,4
«Межегей» 73,1 75,6 63,2
«Барылы» 69,8 95,7 70,2
«Дуржулга станциясы» 72,9 48,7 31,2

Октябрь 1-ге чедир областа күрүнеге дүк савар талазы-биле хүлөзлөгө 94,7 хуу, оң иштинде молхозтарда 92,1 хуу, совхозтарда 80,1 хуу; сүт—областа 78,9 хуу, оң иштинде молхозтарда 80,1 хуу, совхозтарда 77 хуу; эйт — областа 69,6 хуу, оң иштинде молхозтарда 73,5 хуу, совхозтарда 53,3 хуу күтүскенер. Сөөлү беш хонукта Тоюу, Наз-Хем районнар күрүнеге чангыс килограмм-даа эйт саппааннар.

Багай удуртулганын түнелинде

СҮТ-АЭСЫ. (Телефон-биле). Сүт-Хөл районда Киров аттыг колхоз бо чылын силос салырынны планын күтүскөн, херек кырында 2680 тоннаны салган. Иңдыг болза-даа ситен белеткөөр планын бо хүнерде чүтле 20 ажал хуу күтүскөн.

Колхозтуң девискөрин догандыр хавар чаап өгөлөн. Хардыг кыжын, уагу соокта малга чангыс булжак бешин ситенин тып бөри берге калгай. Оңу колхозтуң удуртуучулары чыгы үдө өш бодавайн турары таарышпас.

Каскалдың идепкейлиг малчыннары

Дөрт-беш чылдың мурунда Каскалга чангыс-даа тулук турбаан чер. Ол ам өздүк күш-ажылдыг кижилерин амыдралы хайныгып турар чаа суур болуп берген. Ол дөрге, Танды районунуң «Совет Россия» колхозунуң Каскалда өшкөр улангышынның мынчылгы бода мал фемазы-дыр.

Инда 1000 ажал мал кирер 4 улул кажаалар бар. Оң аңгыда шөк-дө, өшөгине салырын, магалын, күлү болган чунар бажын ажалдап турар. Суур девискөр талазы-биле дегел өшө болза-даа, чыл келген турум-на сайырал, оң чурттакчыларын амыдралы улам хөгүлү болган күзүлүтүр апар чыдар. Бажыннармын шүтүтүзүп кырында антенна тургустунган, мынчанга бажын бүртүлгө «Родина» деп радиоприёмник барын биле өшк. Малчыннар Москваның Кызылдың дамчыдылгаларын үргүзүп мынчал турар.

Ол суур бодуштуу чараш чурумалдары-биле каастатынган. Малчыннардын амыдралы-чуртаарына көчүтүп таарычылдыг-даа, чурттакчы-салгыч-даа чер. Суурун күдүкчүлүнү азында улул кажаалар чогулда шифер кришалыг, кырында антенна тургустунган, догандыр дериник, хей сонгаларыг улул бажында мөш шагдан тура тандырын малчын Енисей Янгымын өг-бүдөсү чурттал турар.

Оң бажындыга кире бөзгө, кижиниң салгыш-сеткили чагыларга дөшүрүкүтүп алаар, бажын эдериниң кижини чылы-биле хүдүлөөчөк чоруп бүргөй алы бээр. Беш урууларын өг-бүдөсүн чурттал турар уагу өрөдөрдүн бажындыг ийи күзүлүтүп, алы-хемчегерин кылдыр дериттинген. Хлеб бы-

лардан ылгалдыг. Инда инектерин саглайын, чүтле өшкөр улау-нымыктыг семиртпип, өш бүдүрүлгө көвүдөлиринге колдаткан. Янгымыларын ажаалазында инектерин болган бызааларын күжү көчүтүп секип, барык шүтүзүп улул боткур.

Бызаа ажаагычы чаш бызааларын хүнүнү-не инектерге чыгыштырып өшкөрүп, азы саптан сүт-биле чогуур шактарында келгери келтир. Кажан дорутуп келгенде өздө-лөшүп улул, биче аайы-биле бызааларын анылап үкөш, сүттен аңгы-даа бөдүлү, шыктыг хемчегер-биле азырап турар. Кадарчы кышкы үдө улул инектерин бирөөнне-ле хүн-де ситенин аңгыда, эртен 5—6 кг силосту, дүште 1—2 кг концентратты беришкан, хүнүн-не 2 катал ийикке, азы туралыны-биле оларын каш-даа сүттарын турар. Чаш бызааларга сүттен аңгыда эртен, дүште концентрат, ситен, а ула-галды доруга бергенерин бирөөнне-ле ол 3 кг силос бээр, кезеке оларын чогуур хемчегерин хемчегер-биле баз-ла хемчегер. Иңчаа хемчегерге инектерин, бызааларын күжү өш болур. Малга азы-бүрү хемчегерин холуп бөзгө дым амыктыг. Кыжын тургузу азыралга кирген малды хүнүн-не агааралдыр, кажаа иштин ийи, ийишк болдурбазы, өй-тап температуралыг тургузары, үргүзүчү ашпап шургалары чутула болур. Ишти үргүзүп ийи, дөвиринден сүт дамдылар турар кажаага турган мал чызын көп кодураар, азырын чорукта болганчок-ла таваржын турар дөриңи Янгын чутулаш турар.

Я. Билетмаа бызааларын инектерге чыгыштырып өшкөрүп колхозке

Тарып боозадыры—хой ажылының продуктулуун бедидер

Хой ажылы — өвүр районунуң «Торгалыг» колхозунуң ажал-агымнын кол адыры. Оң орулазын улагатырар сорулч-биле сөөлү чылдарда хойнуң өшкөр, дүкүр шынарларын өшкөрдөрүнүн хемчегерин ал чоруткан бис.

1954 чылда бистин колхозга 8 муң баш хой турган. Иңчаа хой бүрүзүнүң диниң деңизин 30 — 40 кг (дөөрелери 45 кг) сөөлү, хой бүрүзүндө 1,5 — 1,8 кг (дөөрелери 2,1 — 2,2 кг) дүк ап турган бис. Оң алыр орулга чылда чүтле 224 муң рубль турган. Тус черин азырап продуктулу тыва хөш Алтайнын нарын дүкүтү кошкарлары-биле хайнакташтырганын түнелинде бистин колхозтуң хой ажылы дыка сайыраан.

Амы үдө бистин колхозтуң хойларынның 75 хуузу Алтайнын нарын дүкүтү уксаазындан үтөн хайнактар болуп турар. Ийги салгалдыг хайык хойлары бирөөн-де 2,8 — 5,5 кг өш шынарлыг дүкүтү берип турар.

Бо чылын бистин колхозтуң хөү 24400 баш чедкен. Күрүнеге 70 тонна дүкүтү дужааган, 2 миллион ажал ачка орулганы алган бис. Бо чедикшиктерин чедип алырынга хойларын тарып боозадыры улул рольду ойына. Бистин колхоз чыл бүтүдө 6 — 7 муң баш хойну тарып боозадыр келген болза, бо чылын 9000 баш хойну тарып боозадыр. Ам

хойну тарып боозадыр 3 пунктуларын тургустан бис. Сентябрьда 1-ден 20-ге чедир 4600 баш хойну тарып боозаткан.

Оң ийи хойларын шын тарып боозадыр чорукту чедип алган. Хамыкты мурун өш шынарлыг бүдүрүчү кошкарларын шилп алыры чутула. Бүдүрүчү кошкарларын күжү ортуктан күдү өшө база тергенин семис өшөкүр ужурут. Уренин шынарын хүн бүрүдө хынал турар херек.

Колхозта партия организациязынын агитаторларын эштер Сундуй-оол, Макал-оол, Чамырай малчыннар ортузунга агитация ажылын өшк чорудуп турар. Бо чылын хойну тарып боозадыр ажалга хойнуң Лакай-оол, Сагаан-оол, Маадыр-оол, Ийи, Дамбажык, Селип-оол, Шамак-оол олар ийишпейлп киржип, боттарынын калдарын хойларын тарып боозадыр пунктуга графика дужаар өккөп турар.

Бистин колхозта тускай өртемниңлер Амрибиг, Очур-оол, Хуураакы кызымаккай ажалдап, хойну тарып боозадыр ажалга колхозчуларын өрөткен. Ол ажалга аныктар Кара-оол, Чаназмаа, Сарыг, Кунземаа олар мержезөө.

Т. ДАМБАЖЫН, «Торгалыг» колхозта хой ажылынын бригадир.

Эскербейн эртип болбас фактылар

300 ЦЕНТНЕРНИҢ ОРНУГА 30

«Мөрөн» колхозтуң бо чылыг бот-хүдөөлөгөринде «60 га кукурузанынга га бүрүзүңдө 300 центнериң ногаан массаның дүжүдүн өстүрөр болган ажаап алыр» деп бижиттинген. Ажаалданың чыгы айлары эртен, сентябрьда түнел миңдык болган: га бүрүзүңдө 300 центнерин орнунга чүтле 30 центнер ногаан масса ажаап алдынган азы 1800 центнер кукуруза силосту салдынган.

Хүлөөлөгөн күтүскөдө-биле хынаар болгай. Эйт болган сүт бүдүрүлгө өң үнелип мал чеди — «Хонуларын казын-казын» деп адыр-сурагалыг кукурузанын тарылгавыч база чыгы ажаалазынче кичөөңөй салбаанындан үтүндө хүдөөлө күтүскөн. Маңа хамарыштыр мындыг айтырып тургустунуп келер: 1959 чылда колхоз 20 га кукурузанынга га бүрүзүңдө 300 центнер ногаан масса алган. Бир-түдө миңдык болганда бо чылын 60 таның оода-

чедарда дөң кезинден бешин дөңдөкө бугаар бедик дүжүтү өшкөрүп алырынын арганын канчал чок болганы? Маңа хамыктыг мурунда колхозтуң агроному, хөү бригаданын удуртуучу коммунист эш Хүлер бургулу. Оң-даа чаржынч күтүлө өшкө колхозтардан база бөдүлгөн. «Илангы сөлдө» колхозтуң 40 га күр чегге тараан кукурузанын база-ла багай дүжүтү алдынган, а «Коммунистче орк» колхоз 40 га кукурузанын дөң кезинден барык-ла дүжүтү албаан.

Эрин районунуң колхозтары, районунуң көдө ажал-агым инспекциязы кукуруза тарылгавы калбартырынга, оң ажаалазын агрохемиктиг негелдөлөр бугаар чорудула кичөөңөй салбайн турарын бо фактылар херечилеп турар.

КАНАН АЖЫЛГАТТЫНАРЫЛ?

Эрин хемчегер көвүрүп кешкеп, район төвүнүң кол күдүкчүлөгө киргелек чораш, оң талаже көрө кааптарда бедик манзы херим-биле кажаалаптынган, ийи чыл ажып турар келенинден хүнге хүрөс берген мыштарлыг улул бажынны Эрин суурга чораш кижилер чутулаш өргөн болган «шымбай өш туудур бол», канчал ажалдаптынмастаа «чөө?» деп кайтган боор. Ол ач-даа ажалгалче кирбөөн хөвөө, өшөгөй апарган турар. Иңдыг чикеттиг ша-ла туттулган, доозулбастан туудур район төвүндө болган колхозтар төштеринде бар. «Коммунистче орк» колхозта мал өмөөлөгөриниң пункту-зунуңу тудуу база-ла ийи чыл дургу-зунда доозулбайн келген. Колхозтар баштаар черлеринде болган районунуң коммунал ажал-агым черинге — «Кажан доостур, ажалдаптыннар туудуларыл ол?» деп айтырлыгы сал-за чогуур.

Эрин суурун ростинычымы районунуң коммунал ажал-агым чериниң кентеринде-биле дужаашкак, чүт-ле күдүкчү кижилер турар хирезинде-ле оң даштыкы дериникин удул хаалаган уреник. Ук ростинычада алды өртү бар, алаа чамдыга чүтле чангыс чоттувар аржыл тургузаар. Чөвүнү хандырдылганын ажал-агым чыгуу-биле өртүп, ростинычмы таарычылгы кылдыр тургузары чутула.

НОГААНЧЫТТЫНААН СУУР

«Чаз орк» колхозтуң төвү Бай-Даг суур чага

Алдарлыг совет шүлүкчү А. А. Прокофьев Тывада

Сураглыг, кайгамчык совет шүлүкчү Александр Прокофьев совет шүлүкчүлөрү аян билер. Оң шүлүктеринге чон ынак Александр Прокофьев совет шүлүк чогаалчыга элден ажы чыл амылдап, чоңа бараан болуп турар, бо хире чылдарын дургузуда ол бежен номнары бижээн. Бодуну дугайын ол мынчаар чугаалап турар: «Балыктап-даа, байга хөлөчтөн-даа чордун, тараачын амыл-агынын бичемден-не кылдым. 18 харымда акт-биле дайылдап кирипкен мен». Шүлүкчүлүкү өг-бүдөсү орус улустун ырларына кончуп ынак чоран, оң шүлүкчү болуп чалым-чалынына улустун ырлары дузалыг болган.

1927 чылда «Комсомольская правда» солуга Александр Прокофьевтин баштайгы шүлүк кеступ келген, оон удаваанда шүлүкчүлүк «Дал дүш», «Кызыл херелдин кудумчу» деп аттарын шүлүктер чымыллары үчкөн. Чүткүлдү бот өөредилге-биле белгилген чедип алган. 30 чылдарын ортан үезинден тура огула ажылдарын кылып эгелзөө. Украин болгаш белорус дык хей шүлүкчүлерин шүлүктерин очулдурган. Чижээ: Т. Шевченко, Я. Украинанын, В. Соколянского, Я. Купаланын, М. Бажананы, А. Кудашовичи, М. Таркентин болгаш оон-даа өскелерин шүлүктерин очулдурган. 1935 чылда М. Горький-биле украин болгаш амык шүлүкчүлүк пролетариаттын улуг чогаалчыны улуг кичөөгөйин салып, оң чогаалчыны ажылына утулдурбас дузаны чедирген.

Александр Прокофьев үш дайыма киришкен. Ала-чуртун ийни улуг дайынын үезинде дайыма буюулеттерин Ленинград хоорайга тура «Россия» деп шүлүглелди бижээн. Ол шүлүглел дээр аана Сталин-чи шапталды тывыскаан. Шап ол шүлүглел тыва номчучуларга өргим үнелгил. Шүлүглелдин маадырлары бистиң Тывадан фронтта баргаш, Ленинград чанына Волков фронтунга тулуп, дайынарнын чылча шаап турган минометчу алышкылар Шумовтар. Шумов алышкыларын маадырлыг өвүр-хевирин—ол чоңуң күчү-күжүң маадырлыг өвүр-хевирин дигер. Шүлүкчү Н. Тихонов «Россия» деп шүлүглелди дугайын хыялчалдыр бижээн: «ак-көк делгем-перден, тайга иштинде одагаларыңдан, улуг хемнерин болгаш хөлдерин эриктириден Шумов ирениң оолдары—Василий, Иван, Арексентий, Семен, Александр, Лука олар Төрөөн чурт дээр тулчушкуннарже кирип турарлар».

А. Прокофьевтин шүлүктери болгаш оң шүлүглелди солдаттар-биле кады дайынын бүгү оруктарын эртин тилең, солдаттарга утунмис тураскаал болуп аркан. «Россия» деп шүлүглел Төрөөн чуртка кызыгар чок ынакчылыда, аана бердингенин илередип турар. Оң бижиттинген дылы улусчу, ол шүлүглел совет чечен чогаалдын шыларайга чедимшинериниң бирөөсүн. Дайынын кады-берге хүнеринде шүлүкчүлүк шоодатуг шүлүктери, кожомык ырлары улуг рольду ойнаа.

А. Прокофьевтин шүлүк чогаалын бир оңагай хевир болза — дайымы дескелчок чүткүлдү, сагыш-сеткилин хайыңдырып келир амылчалчы тура-сорукту, оң үнүңү тода өткүдү. Оң шүлүк чогаалдары орус улустун аас-чогаалы—ырлар, кожомыктарга дык чок, чараш кылдыр бижиттинген. Оң шүлүктериниң деннегелери бежен улустун аас-чогаалын деннегелери ышкаш оңагай чараш.

Совет аныктар ыржи — шүлүкчү, лирик, романтик — Александр Андреевич Прокофьевка дык ынактар. Аныктар оң шүлүктерин улуг сөнүргүл-биле номчуп турарлар. Инакшылым сүзүгү саяныккел оуруттарлыг шүлүктери акинин сагыш-сеткилин, ынакшылын чагаар-ла хайыңдырып келир.

Оң бөйдүстүн болгаш ынакшылым дугайын шүлүктериниң кол маадырлары бистиң бо хүнү амылчалчы-биле ханы харылзалыг. Ол шүлүктер кижиниң Төрөөн чуртунга ынагын, оң кайгамчык чараш бөйдүс чурумалын, оң күш-ажылын килклерин алдарыдып турар. Шик ыңдыг шүлүктерге «Ай», «Чарлышкы», «Дун дүжериң бетиң чарымыңда», «Дүв», «Ыракта делегей», «Ак-көк карактыгарың», «Бодал» болгаш оон-даа өске хей шүлүктер хамааркыр.

Александр Прокофьевтин шүлүк чогаалдары — ханы утка-шынарныг, улусчу болгаш национал хевирлиг чогаалдар болур.

М. ИЗЫНБЕВА.

Александр Прокофьев болгаш критик В. Бахтин, база Иркутскинин шүлүкчү Светлана Кузнецова олар Тывада чоруп турар. Сурагалыг шүлүкчү бистиң облака келеш, Тываның чогаалчылары, журналистери болгаш интеллигенцияны база кол-чолулары, амылчалчыны-биле сөлүк ужуражылгаларын кылган. Ол Чаа-Хем районун Ленин атыг болгаш Тандыда «Совет Россия» колхозтарга чоран. «Россия» деп шүлүглелди маадырлары Шумов алышкыларга ужурашкан.

Александр Прокофьевтин шүлүктериниң болгаш «Россия» деп шүлүглелдин үзүндүгү тыва дыкче очулганы моон ааанда парладымыс.

Эртин орус утундурбас, Чанында бо, кожа чылдыр. Эмек-амак орук көвей, Чамдыктарын кайын көөр мен.

Орус кыры чырык чагай, Омас чечек оюу кастаан, Изи чайын көгү шуглаан, Иске немеза истерип бар.

Ажы түрөөн түрпүз казпак, Амыр шөлөөн болу берген. Оңгар-дескээр чире басып, Ону кырап дайын эрткен.

Маадыр буурул чуртта чыдар, Кайгаар чүве чок-даа болза, Балыкчылар назымдык, Кара албайн, кайгап турар.

Ону дургаар балыкчылар Омак ырлар ырап доспаан, Арга-тудар алаан-куштар Аян-тудуп ам-даа төтпөөн.

Олап ам-даа кудажылар Контугурун кыгырдылар Одагаларга чолаачылар Холун чылдып халдып эртер

Калбак шынаа кыраан оруум Ырак чайык шийди берген Хаалга саны каа-даа бол, Ынак көрүп, ажыттынар.

Чадананың райулетпур комбинатында Леонид Дмитриевич Новиковка баштаган комплекслиг туудт бригадасы СССР-ниң улус амылчалчыны хөгжүдериниң төгүлдү чеди чыл планынын ийги чымынын оналганы бо чылдын эртен чеди айларын дургузуда чедимшинин күссөткеш, ам 1961 чылдын үлүңге хайнышкынын ажылдап турар.

Он сес кижи ажылдар делгем чазанылга перин бригадада алгыды туткан болгаш септөөн. Оон ынай ийитин-биле 100 муң тууйбуну бүдүрүп кылар ишкери хемчээлдиг 4 улуг суугуну кылып, эл тууйбуларын кургандыр 640 дөрбөлчиг метр шөлдү серини, ийи улуг өрөөндиг автогаржы бо чымын туткан болгаш амгы үеде килич идиктер кылар хейтиң туудун эл чоккук үеде ажылгалга кирер дээр бригаданың кижигунери бедиң көргүзүгүдү, шалыктын амылдап турар.

Бригаданы Н. Руднов, Василий Мандовский болгаш Осип Тюдешев олар үш-ажыла онза шыларгап, ай санында кылар ажыл нормазын үргүзүү 140—150 хуу чедир күссөдип турар. А бригадир Л. Д. Новиков кызымак ажылдап, дургузгалыг организачы болгашы-биле областың болгаш районун Хундул сабыраларына үргүзүү ады кирип, Хундулде бижиктер-биле хей удаа шаанаткаан.

Чедимшинин кижилери

Чурукта: Л. Д. Новиков ажик кастаан бетоннап тур.

Чурукта: Л. Д. Новиков ажик кастаан бетоннап тур.

Чурукта: Л. Д. Новиков ажик кастаан бетоннап тур.

Чурукта: Л. Д. Новиков ажик кастаан бетоннап тур.

Чурукта: Л. Д. Новиков ажик кастаан бетоннап тур.

Чурукта: Л. Д. Новиков ажик кастаан бетоннап тур.

Депутат—хой ажылында

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты эш Т. Н. Сердип Чаа-Хем районун «Найрал» колхозунуң хой ажылын хөгжүдүп, оң продукттулук белидеринче бодунуң кичээлгенин күштедирип турар.

— Мурнунда чурт уксаалыг хойну мадап чордун. Чүс баш хойга онааштыр 115 хураган өстүрер хүлээлгем күссөдипер ужурауг турган. Иччалза-даа ам колхоз хоюн уксаа болгаш чүзүн айы-биле ылган тургусканыга холбаштыр нарын дүктүгү 300 ажы баш хойну ийле айда хүлээп алдым. Иччангаш бедиң шынардыг дүк бүдүрерин көвүдөдиринин аргам ам бар болган—деп, ол чугаалап турар.

Коданында хөвүнүң чөм-суурун белижеринче кичээлгени эш Сердип база салган. Чаа-Хем ортумах школан бо чымын доозуп үнген огу Маадыр-оол, 9-ку класта уруу Сюма олар-биле кады Сарыг-Кол, Оңгар-Унуу деп черлерде кыштагалар чогулдуп 10 төнна сизгени кезип, сараттап алганын ол база чугаалаан.

Малчы бирги кыштаанда үш кажааларнын септелгенин кылып, көржөни хоорган, ийги кыштаанда болгаш 3 өргү кажааларын өске черлерге көжүрүп туткан.

Зевонүң кижигунери ам Чаа-Хем деп черде хойга 3 чаа кажааны тулуп турар. Зевнода Кажа-оол, Маадыр-Сайын, Натип олар шалычы ажылдап турарлар.

С. ЛОПСАН.

Кажаа тудар звено

Барын-Хемчик районун «Большевик» колхозунуң тулук бригаданың кыштагаларга чымыг кажаалар тудар звенону үр-түнедиг ажылдап турар. Вирозинге-ле 500 хой кирер 9, 300 хураган кирер 3 чаа кажааларны звено тулуп дооскан

ЛАСКОРИОН.

Кышка белеткелдиг

МӨРЕН. (Телефон-биле). Эрзин районда «Мөрөн» колхоз мал кыштагалдышыкыныга белеткелди организачыг чорулуп турар. Бо хүнүңге чедир 7500 тонна сизген белеткелтинген, ол болза планынын 97 хуузу. Колхозта парторганизация секретары эш Дамбаның редакцияда диньатканы болза:

— Кышкы үеде сизлөстүң чөптүр тоолузу дык эки, ону мал кончуп хөвүнүг чип турар. Бо чымын бистиң колхоз силос белеткээр планын 102,5 хуу күссөткен азы херек кымында 1250 тонна сизлөстү шыгаан. Ол ышкаш мал чөмине 470 тонна будук бүрүңү база белеткөөн бо.

Сизген белеткээр планын долдур, ажыр күссөдиринге колхоз баштаар чеди болгаш ында партия организачыны бүгү хемчеглерин ап чорудуп турар. Бо ажылда 38 кижи составын ийи бригаданың анында, малчынар база хаара туттуңган.

Ийитиниң малын тодуг, менди болгаш чымыг кыштагалдырында өске-даа белеткелдерди колхоз богай эвес организастап турар. Бо хүнүңге чедир 128 кыштагаларда кажааларын септөөн. Иштин аргылап деинфекциялан. Бо ажылда септелге кылар тускай зевнолардан анында, ылагыла малчынарнын илеккейлиг киржилгезин демдегээр чутула.

Колхоз бо чымын 3500 хой кирер чаа кажааларын немей тудар планын, а херек кымында ийитин-биле 3700 хойга 6 кажааларын кылып дооскан. Ол ышкаш чаш малга 12 кажааларын база немей туткан.

Бүгү делегейниң Профвиедлериниң Федерациязынын (БФФ-нин) тургустунганын бээр 15 чыл болганын бүгү чурттарның амылчалчы ангызы-биле кады Совет Эвилелиниң амылчалчы чоннары демдегеп эртерип турар.

1945 чылдын сентябрь 25-те Франциянын найысмалы Парижде Бүгү делегейниң Профвиедлериниң Федерациязынын тургустуку конгресси ажыттыңан. А октябрының 3-те БФФ-ниң уставын ол конгресс чыгыс үн-биле басылаан. 15 чыл бурунгаар амылчалчы чоннарын эң-не массалыг, демократыг, интернационалчы бүгү делегей организачылыг шак мычар тургустунган. Бүгү делегейниң Профвиедлер Федерациязынын тургустунганын талзы-биле эгелекчи кол рольду совет профвиедлер ойнаан.

Бүгү делегейниң Профвиедлериниң Федерациязын тургускан чорук делегейниң амылчалчы шимчөөшкенинде улуг болушкун болуп, амылчалчы ангызын улуг тилгелгези болган. БФФ-ниң үзүндүлүгүниң тургустунганы делегейниң амылчалчы ангызын болгаш профвиедлериниң чыгыс эви, кижэ төрелгезиниң эң кызык дайыны—фашизмге улап хосталгалы демиселди үезинде тургустунуп, быжыгып келген. Ажы болгаш хлөб дээр, тайбың болгаш хосталга дээр хей-хей чылдарга чоруттунуп келген амылчалчы чоннарын демисел амылчалчы ангызы оон шының демиселиниң тилгезинге бүгү чурттарнын амылчалчы чоннарын чыгыс эви болгаш кады ажылда-жылгалы эргежок чутула-дыр дээрине өрөткен. Амылчалчы ангызы бүгү күштерин күчүгү, дайычы делегей организачыныга каттыштырарын чугулазын амылчалчы чон биле берген. Иччангаш ийги организачыны кылдыр Бүгү делегейниң Профвиедлер Федерациязын олар тургускан.

БФФ бодунуң хураалында делегейниң 101 миллион ажы профвиедлер кижигунерин каттыштырып турар. БФФ-ниң улурткучу дээди органы бо профвиедлериниң бүгү делегей конгресси, оон сонугар чыгыне совет база күссөкчи комитет болгаш оң күссөкчи бюрору болур. Конгресси ийи чыл болгаш-ла бир катап чымыдырып турар.

Делегейниң бүгү чурттарнын амылчалчы чоннары БФФ-тиң 15 чыл иштинде ажыл-чорудулганын түнөп көрүп турар бо хүнүңге бүгү делегейниң амылчалчы шимчөөшкенине

Чехословакияның Социалисти Республиказы. Экономияның кол адырлары—машина тууушкучулук болгаш металлургияда боттарынын чедимшинерин Бриода делегей ар-мариязында делгем көргүскөн.

Чехословакиянын соонда эң-не делгем делгир шөлүн ында эжелеп турар совет лавильнода үргүлчү-ле дык хой кижилер турар. СССР-ниң станок тууушкунуна улустуну көргүскөн делгирлер ааза барганнарын магаданышкыны болдуруп турар. Кижэ чокка ажылдар «суганын» машиналарын чыныга, радиотехниктиг улестурун, медицинаны болгаш оптиканы чаа-чаа кылдыларнын болгаш чымыг чок механиканың херекселдериниң чымынга корукчулар онза чыгыр.

Чурукта: совет лавильнонда чымы.

В. ОЮН.

Фото Б. Крейчикин.

Шумов алышкылар

(„Россия“ деп шүлүглелдинден үзүндү)

Минометтар, Шумовтар дег күдөр улуг, Минутада он сес ийни какирыктар: Оларын оң охтарынын кышкымы дег Онда каржи өнтүр килең кааза турар.

Шак ол буд-буд минерни Вася Шумов Чалаан шааннаан күжү-биле картошка дег Уаче кияр каап, кавыдылап аза бөөрге Угаан кут чок башметер та чеже кыралыр!

Хоорай, сууруң дымнан авай — Россия! Хортан немек кап, шой шуту шурал-ла түр. Шак ол чаага беш өр — Шумов алышкылар Чанык минни ийи күң буд ажыр өтти.

Бымыч-даа ышкаш кемчигештиң эрини дургаар Погосте суур долгаандыр-ла озаң чыткан Ырылып дүшкөн немедтерин ханыг сети, Боттарынын күзүсүн ол-дур — талпын ол бөөр!

Орус чурттан, «Чүрек» аттыг аян шөлдөң Оң келир чечетелер хүнерианден Алар-тудар алаачылары мөгези дээр Алар хүндү, эжим Вася — Шумов огул!

Эгир шагдан өргөленип өзүп келген Эргил хемнер, эжимперден, тайга сызын, Экер өрес Шумовтарга шунтуңарга Эңерден — орус чурттан мөгейип тур.

Халаанган ак-көк дээр кырын шимчөө Кайгаан бээр хостуг шөлөөн чырык черден... Төрөөн чурттан чүрөө болган Москвамыс Дестүмейи, «Чүрек» шөл дээр саргып турду!

Очулдурган С. САРЫГ-ООЛ.

Алдын тайга

Ынакшыл бөөрге — мунгак сеткил өстөп каар, Ажык хар дег өстөп калыр... Азыннанчак эжим-эргам, шимчөөрге-ле. Мянтылыг кыгыра-ла! Ой, чуртуустан делгемерин кожаалай Орук-чарик шыва алган... Барытангыс кал-ла кара чүрөөм тулуп, Хаан ылаам болу берген. Хөлчүк өнүгү хөлчөк чарам карактарын Хөвүнү чүрөөм халышкылар Чараш кыстан, менден эвес, дүрпөп калган Чанык халып чабылап чоруйу.

Ынакшыл бөөрге — мунгак сеткил өстөп Ажык хар дег өстөп калыр... Азыннанчак эжим-эргам, шимчөөрге-ле. Мянтылыг кыгыра-ла.

Очулдурган Ю. КЮНЗЕГЕШ.

Салым-чол

Каяа чордун, канчап чордун, Каядык оолга хандыкшымын! Ырын сөзү Шырыштарым эзем иштин бешч чор мен. Шыгырт кындыр арбан бежин дагмавас-тыр! Шылаан даашты күзөсөөн мен, күзөөш чор мен, Салым-чолум сарым-биле тушчур дээр мен. Чымык чагай чыгыр ногаан карактыг оол Сарым болган — чалым чүрөөн мезе бергеш. «Эжим-биле көржүр тем келин-ле» деп Зам аргаа дүттей коза берген-дир мен.

Очулдурган М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Кежээки хүн хемни кешти

Безээки хүн хемни кешти, Беле кончуп шөлөөн түвөл... Өнүгүм оолак, сөөк-биле Өртөмчейин кезикседим Хайыралыг Чинге-Хемге Катап база чедип көөр дөөш, Как сын чедир, оон-даа ыңай Халдун оруун эрткелзөөн бис.

Чочак ак-ап салбактарлыг Чодураалар үңгөн черге Хемниң сууруе дүшкөн мунгак Кежээк шагда шымылп үнөмс. Херел-биле шырыттыңан Херек орук шөйдүн чыдыр... Кежээки хүн хемни кешти, Ынакшылым денден кыпты.

Очулдурган Н. МОНГУШ.

